

Προς μια μεταλλευτική δραστηριότητα αποδεκτή από το κοινωνικό σύνολο

Δ. Καλιαμπάκος, Καθηγητής ΕΜΠ

(ομιλία στο συνέδριο «Ο Ορυκτός Πλούτος της Ελλάδας: βασικός μοχλός οικονομικής ανάπτυξης», Αθήνα, 05/04/2011)

Αντικείμενο της ομιλίας αυτής αποτελεί η αναζήτηση των προϋποθέσεων και η επιτάχυνση της διαδικασίας έτσι ώστε η μεταλλευτική δραστηριότητα να καταστεί μια βιομηχανική δραστηριότητα αποδεκτή από το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Αν κάτι χαρακτηρίζει την εποχή μας, πρόσθετα στο δεδομένο ότι η μεταλλευτική δραστηριότητα αποτελεί μια αναγκαία δραστηριότητα για τον σύγχρονο κόσμο, είναι η κρίση στην οποία έχει εισέλθει βαθιά η χώρα μας. Η κρίση αυτή αναδεικνύει την ανάγκη προβολής και ενίσχυσης των αναπτυξιακών επιλογών που έχει στη φαρέτρα της η κοινωνία για το ξεπέρασμά της. Στη μέχρι τώρα συζήτηση ακούστηκαν πολλά επιχειρήματα για την ειδική συμβολή που μπορεί να έχει η μεταλλευτική δραστηριότητα, ως προς την κατεύθυνση αυτή. Ταυτόχρονα, αναδείχθηκαν οι έντονες αντιδράσεις των τοπικών κοινωνιών στην ανάπτυξη μεταλλευτικής δραστηριότητας, ως ένας σημαντικός ανασταλτικός παράγοντας. Κατά τη γνώμη μου, μέχρι τώρα λίγα νέα επιχειρήματα έχουν ακουστεί. Η ανάλυση περιορίστηκε στους σταθερούς άξονες στους οποίους κινείται τα τελευταία τουλάχιστον είκοσι χρόνια.

Γιατί αντιδρά ο κόσμος στη μεταλλευτική δραστηριότητα;

Πολύ συχνά ακούγεται ότι ο κόσμος αντιδρά στη μεταλλευτική δραστηριότητα διότι δεν είναι καλά ενημερωμένος. Συν αυτό, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης αλλά ακόμα και ο περιρρέων λαϊκισμός σιγοντάρουν την κοινωνική «αμορφωσιά», η οποία καταλήγει σε στάσεις ανορθολογικές και αντιεπιστημονικές. Ένα δεύτερο επιχείρημα είναι ότι οι τοπικές κοινωνίες είναι εξαιρετικά καχύποπτες και δύσπιστες. Αντιδρούν ακόμη και σε πράγματα που ήδη έχουν αντιμετωπιστεί στις Μελέτες Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων, τις οποίες δεν μπαίνουν ούτε καν στον κόπο να δουν. Ένα τρίτο επιχείρημα που συχνά ακούγεται είναι ότι οι αντιδράσεις του κοινού γίνονται μόνο «κατ' όνομα» για την προστασία του περιβάλλοντος και στην ουσία δεν κρύβουν τίποτα άλλο παρά στενά οικονομικά συμφέροντα. Με άλλα λόγια, η στάση του κοινού δε διαμορφώνεται από τη διάθεση προστασίας του περιβάλλοντος αλλά από βαθύτερους οικονομικούς λόγους. Τέλος, υπάρχει και ένα τέταρτο επιχείρημα, που πολλές φορές δε βλέπει το φως της δημοσιότητας, αλλά χρησιμοποιείται σαν ένα «βαρύ χαρτί»: η συμπεριφορά του κοινού είναι τόσο ακατανόητη, που δεν αποκλείεται να είναι υποκινούμενη από ανταγωνιστικά συμφέροντα ή ακόμη και από άλλες δυνάμεις, στις οποίες κανείς μπορεί να προσθέσει οποιοδήποτε επιθετικό χαρακτηριστικό.

Ας προσπαθήσουμε να δούμε τα ίδια επιχειρήματα από μια διαφορετική οπτική γωνία.

Καταρχήν, γιατί τίθεται το ερώτημα «γιατί ο κόσμος αντιδρά στη μεταλλευτική δραστηριότητα;». Η μεταλλευτική δραστηριότητα είναι μια βιομηχανική δραστηριότητα, η οποία, όταν είναι καλά σχεδιασμένη και εφαρμόζονται πλήρως οι νόμοι, μπορεί να έχει όχι μόνο αποδεκτές αλλά ακόμη και ανεπαίσθητες περιβαλλοντικές επιπτώσεις, αλλά μπορεί, στο άλλο άκρο, να επιφέρει δραστικές επιπτώσεις στο περιβάλλον, αν γίνεται με ανορθολογικό ή καμιά φορά με ληστρικό τρόπο. Επομένως, ο κόσμος κάνει καλά να ενδιαφέρεται για τις επιπτώσεις μιας βαριάς βιομηχανικής δραστηριότητας, γιατί αυτές είναι εν δυνάμει υπαρκτές. Βεβαίως, το ρήμα «αντιδρά» σημαίνει και προκατάληψη και εκ των προτέρων αρνητική στάση, πλευρές που σίγουρα υπάρχουν. Αλλά, ο κόσμος να ενδιαφέρεται και να ανησυχεί για μια νέα μεταλλευτική δραστηριότητα θα πρέπει να το εκλαμβάνει κανείς ως μια φυσιολογική αντίδραση.

Όσον αφορά στο βασικό επιχείρημα, ότι το κοινό δεν είναι καλά ενημερωμένο. Δύσκολα θα μπορούσε να είναι υποστηρίξει κανείς ότι η κύρια αιτία, η ραχοκοκαλιά των αντιδράσεων του κοινού, οφείλεται στο λόγο αυτό. Στις μέρες μας και το μέσο μορφωτικό επίπεδο έχει ανέβει πολύ και η ενημέρωση είναι άφθονη (το διαδίκτυο, συν τοις άλλοις, παίζει σημαντικό ρόλο). Αν για παράδειγμα ο μέσος άνθρωπος καταλαβαίνει μέσες - άκρες τι γίνεται περιβαλλοντικά στη Φουκουσίμα και διαμορφώνει άποψη για αυτή, είναι δυνατόν να μη μπορεί να διαμορφώσει γνώμη για τα κύρια στοιχεία μιας τοπικής μεταλλευτικής υπόθεσης, όταν ένθεν και ένθεν, υπάρχουν π.χ. πολλοί μηχανικοί και πολύ συχνά ακόμη και καθηγητές πανεπιστημίου;

Στο επιχείρημα ότι είναι καχύποπτοι και δύσπιστοι, δύσκολα μπορεί να αντισταθεί κανείς στην τοποθέτηση μια ερωτηματική πρότασης: «και γιατί να μην είναι;». Έχουμε την πεποίθηση ότι οι μελέτες περιβαλλοντικών επιπτώσεων γίνονται στο σύνολό τους και κατά κανόνα με ουσιαστικό τρόπο και σε βάθος; Ή ακόμα περισσότερο ο ελεγκτικός μηχανισμός, ο οποίος θα κληθεί να ελέγξει αν οι περιβαλλοντικοί όροι εφαρμόζονται πιστά και απαρέγκλιτα είναι αδιάφθορος, καλά στελεχωμένος και κάνει σωστά τη δουλειά του; Αλλά αν υποθέσουμε ότι αυτά δεν τα έχουμε και πρέπει να κατακτηθούν. Σε πολιτικό επίπεδο, πιστεύουμε ότι η κοινωνία καθοδηγείται από ανθρώπους, οι οποίοι θέλουν τη γενικευμένη εφαρμογή του νόμου χωρίς διακρίσεις, σκοτεινά σημεία, διαπλοκή ή διαφθορά; Επειδή θεωρώ ότι δεν είναι πολλοί αυτοί που απαντούν θετικά στα παραπάνω ερωτήματα, θα μπορούσε κανείς να πει πως κάθε άλλο παρά περίεργη είναι η στάση καχυποψίας του κοινού.

Η διατύπωση της αιχμής ενάντια στο κοινό ότι δεν ενδιαφέρονται πραγματικά για το περιβάλλον, αλλά κρύβονται ιδιοτελή οικονομικά συμφέροντα δεν είναι στην ουσία μια ομολογία ότι η τοπική κοινωνία έχει άλλα συμφέροντα, οικονομικά πιο ισχυρά από τη μεταλλευτική δραστηριότητα; Ή, με άλλα λόγια ότι τα οικονομικά συμφέροντα που γεννώνται από τη μεταλλευτική δραστηριότητα είναι λιγότερο ανταγωνιστικά σε σχέση με άλλα; Αλλά και από την άλλη πλευρά, η ίδια η μεταλλευτική δραστηριότητα δεν είναι, παράλληλα με την αναγκαιότητά της για τη κάλυψη των κοινωνικών

αναγκών, μια σημαντική οικονομική δραστηριότητα, από την οποία κάποιιοι αναζητούν κέρδη; Γιατί οι αντίπαλοι της, να μην δικαιούνται να ομιλούν στο ίδιο επίπεδο των οικονομικών συμφερόντων; Τέλος, όσον αφορά στο επιχείρημα ότι είναι υποκινούμενοι: ένα τέτοιο επιχείρημα, όταν δεν αποδεικνύεται (όπως συχνά γίνεται) το μόνο που κάνει είναι να ενισχύει την καχυποψία και τη δυσπιστία του άλλου πόλου, διότι χρεώνονται προθέσεις και σκοτεινά ελατήρια σε κάποιους που δεν έχουν τέτοια.

Επομένως, από την κεντρική επιχειρηματολογία τι μένει;

Μένει το γεγονός ότι ενώ το κεντρικό πρόβλημα αυτή τη στιγμή είναι οι έντονες αντιδράσεις του κοινού στη μεταλλευτική δραστηριότητα, ούτε βαθειά ανάλυση γίνεται για τις αντιδράσεις αυτές ούτε καν ουσιαστική συζήτηση.

Ας δούμε, παραδειγματικά, δύο λεπτά αλλά ισχυρά επιχειρήματα που ακούστηκαν σε αυτή την αίθουσα.

Ένα κεντρικό επιχείρημα που τέθηκε είναι ότι οι τοπικές κοινωνίες, τελικά, δεν είναι ικανές να δουν τη συνολική εικόνα των ωφελειών από τη μεταλλευτική δραστηριότητα, γιατί αυτές διαχέονται σε ολόκληρη την κοινωνία. Επομένως, δεν είναι δυνατόν να έχουν τη δύναμη να μπλοκάρουν μια μεταλλευτική δραστηριότητα, και ως εκ τούτου, θα πρέπει να δημιουργηθεί μια «παρακαμπτήριος των αντιδράσεων», ένα by-pass, κύρια μέσω των αποφάσεων της κεντρικής διοίκησης, η οποία σε τελευταία ανάλυση είναι αρμόδια για την έκφραση του «γενικού συμφέροντος». Το επιχείρημα αυτό έχει σημαντικές αδυναμίες. Πρώτον, ωθεί σε αντίθετη (και κατά τη γνώμη μου αναποτελεσματική) κατεύθυνση από την αναγκαία, αν και βασανιστική, οδό της συνεργασίας με την τοπική κοινωνία. Δεύτερον, υποτιμά το γεγονός της (θεμιτής) αλληλεπίδρασης τοπικών κοινωνιών και κεντρικής διοίκησης. Τέλος, παραγνωρίζει το γεγονός ότι μια μεταλλευτική δραστηριότητα αποτελεί αναπόσπαστο και ζωντανό κομμάτι των τοπικών κοινωνιών, δεν μπορεί, σε βάθος χρόνου να υπάρξει ανεξάρτητα ή πολύ περισσότερο σε κόντρα με αυτές. Έτσι, τα μεγάλα μεταλλευτικά έργα, θα πρέπει να «κερδίσουν» οπωσδήποτε και σε σημαντικό βαθμό τις τοπικές κοινωνίες, άλλως απλώς κινδυνεύουν να μην πραγματοποιηθούν ποτέ.

Από την άλλη πλευρά, ας συζητήσουμε τη θέση ότι διαφωνούμε με την μεταλλουργία χρυσού στη Θράκη, γιατί η μέθοδος INCO μειώνει μεν τον υφιστάμενο κίνδυνο, αλλά δεν είναι 100% ασφαλής. Ας θέσουμε ένα ερώτημα: αν εξετάσουμε τα ίδια τα σπίτια που ζούμε, αυτά που ένας πολιτικός μηχανικός καθημερινά σχεδιάζει και κατασκευάζει, είναι 100% ασφαλή; Υπάρχουν σπίτια ή γενικότερα ανθρώπινες κατασκευές τα οποία είναι 100% ασφαλή; Είναι σωστό ένα τέτοιο κριτήριο; Όλοι ξέρουμε ότι ο σχεδιασμός στηρίζεται σε κάποιες παραδοχές, όπως για παράδειγμα τα αναμενόμενα μέγιστα σεισμικά γεγονότα της περιοχής, οι οποίες δίνουν κατασκευές πολύ ασφαλείς, με την έννοια ότι περιορίζουν εξαιρετικά την πιθανότητα αστοχίας, αλλά δεν τη μηδενίζουν. Και μιλάμε για τα σπίτια, στα οποία ζούμε εμείς και τα παιδιά μας, καθημερινά. Και

κάνουμε καλά. Γιατί, αν υποθέταμε ότι για να περιορίσουμε ακόμη περισσότερο (γιατί να εξαφανίσουμε είναι τεχνικά αδύνατο) ένα σχεδόν ανύπαρκτο στατιστικά κίνδυνο διπλασιάζαμε το συντελεστή ασφάλειας, τότε δυνατότητα να μείνει σε δικό του σπίτι θα είχε ένα εξαιρετικά μικρό κομμάτι της κοινωνίας. Αν έτσι στην πράξη συμπεριφερόμαστε στο θέμα της ασφάλειας των κατοικιών μας, γιατί να μη γενικεύσουμε το σωστό αυτό κριτήριο σε υποθέσεις (όχι λιγότερο σημαντικές), που αφορούν σε οικολογικό κίνδυνο και όχι άμεσα σε κίνδυνο ανθρώπινων ζώων; Δηλαδή, κρατώντας τις αναλογίες, είναι η μέθοδος INCO τουλάχιστον τόσο ασφαλής, όσο είναι τα σπίτια που στεγάζουμε τα παιδιά μας; Αν είναι, τότε είναι μια αποδεκτή μέθοδος.

Οι συνέπειες του ασφυκτικού περιορισμού της μεταλλευτικής δραστηριότητας

Υποστήριξα μέχρι τώρα ότι οι αντιδράσεις των κατοίκων είναι σε μεγάλο βαθμό αιτιολογημένες και πολλές φορές και δικαιολογημένες. Ας δούμε, όμως, ποιες θα ήταν οι συνέπειες του να άρει κανείς την αντίθεση αυτή δια του ασφυκτικού περιορισμού ή – και γιατί όχι – της κατάργησης της μεταλλευτικής δραστηριότητας. Η πιθανότητα αυτή προσκρούει σε δύο βασικά δεδομένα.

Το πρώτο αφορά στο γεγονός ότι δεν μπορεί να υπάρξει σύγχρονη κοινωνία- κάθε είδους και κάθε συγκρότησης, χωρίς μεταλλευτική δραστηριότητα. Οι σύγχρονες ανάγκες, ακόμη και αν περιοριστούν στις ζωτικές και ουσιαστικές, ακόμη και αν απαλλαγθούν από το επιπρόσθετο (και περιττό) φορτίο του καταναλωτικού τρόπου ζωής, απαιτούν μια τεράστια παραγωγή ορυκτών πρώτων υλών. Απαιτούν την ύπαρξη μιας σημαντικής μεταλλευτικής δραστηριότητας. Εκτός αν, χωρίς να το ομολογούμε, εννοούμε την μεταφορά της «αλλού». Δηλαδή, χρειαζόμαστε μεν τα προϊόντα της μεταλλευτικής δραστηριότητας για να υποστηρίξουμε το σύγχρονο τρόπο ζωής, αλλά τις συνέπειες αυτής της παραγωγής θα βόλευε να την υποστούν κάποιοι άλλοι, σχηματικά, ας πούμε, «οι μαύροι». Σαν καθηγητής του ελληνικού δημόσιου Πανεπιστημίου δεν δέχομαι μια τέτοια επιλογή, δηλαδή οι περιβαλλοντικές συνέπειες να εξωτερικευτούν σε κάποιες κοινωνίες που σήμερα είναι οικονομικά ασθενέστερες και άρα περισσότερο ευάλωτες στο να αποδεχτούν τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις της μεταλλευτικής δραστηριότητας. Πιστεύω βαθιά και διδάσκω τους φοιτητές μου, ότι μπορεί να υπάρξει σύγχρονη μεταλλευτική δραστηριότητα με προστασία του περιβάλλοντος. Και, πολύ περισσότερο, αυτό θα πρέπει να ισχύει σε οποιαδήποτε γωνιά του κόσμου, όπου λαμβάνει χώρα μια τέτοια δραστηριότητα.

Το δεύτερο, αφορά άμεσα την Ελλάδα στην παρούσα οικονομική συγκυρία. Η απώλεια της μεταλλευτικής δραστηριότητας σημαίνει και απώλεια μιας αναπτυξιακής επιλογής, μιας από τις λίγες που έχει διαθέσιμες η χώρα. Μας ωθεί πιο βαθιά στη μονοκαλλιέργεια των υπηρεσιών, και επομένως κάνει την παραγωγική βάση της χώρας ακόμη ασθενέστερη. Η απάντηση στο μεγάλο ερώτημα «τι παράγουμε στη χώρα;» θα γίνει ακόμα πιο αδύναμη, αν η μεταλλευτική

δραστηριότητα περιοριστεί σε ασφυκτικό βαθμό. Επειδή κατάγομαι από την επαρχία και ο κόσμος της επαρχίας με ενδιαφέρει πολύ, ξέρω τις πραγματικές δυνατότητες των εναλλακτικών και πολυδιαφημισμένων αναπτυξιακών επιλογών, όπως ο αγροτουρισμός, τα προϊόντα ονομασίας προέλευσης κλπ. Η εμπειρία έχει αποδείξει ότι αυτά που μπορούν να συνεισφέρουν μόνο σε μικρό βαθμό. Επομένως, η απώλεια μια χειροπιαστής αναπτυξιακής επιλογής, όπως η μεταλλευτική δραστηριότητα, είναι ένα λάθος που η ελληνική κοινωνία δεν έχει την πολυτέλεια να κάνει.

Πάντως, η επίδραση της κρίσης στη σχέση κοινού και μεταλλευτικής δραστηριότητας δεν είναι μονοσήμαντη.

Η κρατούσα άποψη λέει ότι η κρίση θα «συνετίσει» το κοινό, το κοινό θα αντιληφθεί ότι στη μεταλλευτική δραστηριότητα υπάρχουν σημαντικές αναπτυξιακές δυνατότητες και κατά συνέπεια «θα νερώσει το κρασί του», θα χαλαρώσουν οι περιβαλλοντικές αντιδράσεις και επομένως η μεταλλευτική δραστηριότητα θα μπει σε αυτή τη νέα πραγματικότητα με λυτά τα χέρια.

Από την άλλη πλευρά, επειδή αυτό ακριβώς κυκλοφορεί ευρύτατα ως ενδεχόμενο, μπορεί να δημιουργηθεί η αίσθηση ότι η κρίση μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως «ευκαιρία λεηλάτησης» του περιβάλλοντος, πράγμα που θα κάνει το κοινό ακόμα πιο επιφυλακτικό και τις αντιδράσεις, ίσως, ακραίες. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα, που κάποιος μπορεί να σκεφτεί, είναι το εξής: σε μια κοινωνία που στενάζει από άκρα σε άκρα από το Μνημόνιο είναι η Κερατέα και, τουλάχιστον εξωτερικά, ένα περιβαλλοντικό πρόβλημα, για το οποίο γίνεται πραγματικός πόλεμος σήμερα.

Χαράζοντας ένα δρόμο για την αποδοχή της μεταλλευτικής δραστηριότητας από το κοινωνικό σύνολο

Με δεδομένη την αναγκαιότητα της μεταλλευτικής δραστηριότητας, και τη βοήθεια που μπορεί να προσφέρει στην αντιμετώπιση της κρίσης, ως μια χειροπιαστή αναπτυξιακή επιλογή, ας δούμε, κατά τη γνώμη μου, τι πρέπει να γίνει ώστε να χαραχτεί ένας δρόμος για την αποδοχή της μεταλλευτικής δραστηριότητας από το κοινωνικό σύνολο.

Πρώτα απ' όλα, χρειαζόμαστε μια συστηματική δράση με μακροπρόθεσμο ορίζοντα για την κατανόηση της σημασίας της μεταλλευτικής δραστηριότητας από την κοινωνία. Επιμένω, στο στοιχείο της μακροπρόθεσμης και συστηματικής προσπάθειας. Δεδομένου ότι συνήθως οι παρεμβάσεις έχουν «πολιτικό ορίζοντα», δηλαδή στην Ελλάδα αυτό σημαίνει έξι μήνες με ένα χρόνο, μια τέτοια προσπάθεια αλλαγής στον τρόπο που σκέφτεται η κοινωνία απέναντι στην μεταλλευτική δραστηριότητα, θα πρέπει να γίνει σε σημαντικό βάθος χρόνου, στη βάση τριών κύριων αξόνων:

- ✓ Ανάδειξη της αναγκαιότητας της μεταλλευτικής δραστηριότητας. Η απόσταση ανάμεσα στον τελικό χρήστη και τον πρώτο κρίκο της αλυσίδας, την παραγωγή πρώτων υλών, είναι πολύ

μεγάλη και μεσολαβούν συνήθως πολλοί άλλοι κρίκοι. Έτσι, χάνεται η αναγκαιότητά της για το σύγχρονο τρόπο ζωής.

- ✓ Η Ελλάδα έχει συγκριτικό αναπτυξιακό πλεονέκτημα στο πεδίο της μεταλλευτικής δραστηριότητας. Η μεταλλευτική δραστηριότητα δεν είναι «μια από τις τόσες» αναπτυξιακές επιλογές, η Ελλάδα έχει ξεχωριστές δυνατότητες, σ' αυτή σε σχέση με το μέσο όρο των υπόλοιπων χωρών.
- ✓ Η μεταλλευτική δραστηριότητα δεν είναι μόνο οικονομική δραστηριότητα, είναι στοιχείο της ελληνικής πολιτιστικής ταυτότητας. Ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός, αλλά και ο σύγχρονος, στηρίχτηκαν αλλά και διαπλάστηκαν από τη μεταλλευτική δραστηριότητα. Επομένως, η πιθανή απώλειά της θα είναι και απώλεια ενός κομματιού της πολιτιστικής μας ταυτότητας.

Το δεύτερο κρίσιμο στοιχείο, για να μπορέσει να κερδηθεί η εμπιστοσύνη του κοινωνικού συνόλου είναι οι λύσεις που προτείνονται να βασίζονται στον ολοκληρωμένο σχεδιασμό και να προβλέπουν την εφαρμογή τεχνολογικών λύσεων αιχμής. Αυτό που πάνω από όλα είναι αναγκαίο, είναι οι λύσεις που προτείνονται να είναι πραγματικές, να ελαχιστοποιούν τις περιβαλλοντικές συνέπειες, να θωρακίζουν ένα έργο, να καθυστερούν τις τοπικές κοινωνίες. Λύσεις τέτοιες υπάρχουν, μπορεί να τις προσφέρει η τεχνολογική πρόοδος. Λύσεις «εύκολες», λύσεις προσχηματικές, είναι λύσεις ευάλωτες. Το ψέμα είναι «κουτσό άλογο» για να ποντάρει κανείς. Εμπειρία υπάρχει και από τις δύο πλευρές, οι πιθανές αδυναμίες είναι θέμα χρόνου να αποκαλυφθούν, θα γίνουν ορατές, και τότε η χαμένη αξιοπιστία θα είναι πολύ δύσκολο να ξανακερδηθεί.

Το τρίτο στοιχείο είναι η ουσιαστική κοινωνική συμμετοχή και η διαφάνεια στις διαδικασίες. Έχει ακουστεί πολλές φορές ότι ένα από τα μεγάλα προβλήματα στην προώθηση των έργων είναι το σύνδρομο NIMBY (Not In My Back Yard): ας πάει οπουδήποτε αλλού η μεταλλευτική δραστηριότητα αρκεί να μην είναι στην περιοχή μας. Αλλά από την άλλη πλευρά υπάρχει και το DAD (Decide-Announce-Defend): πρώτα αποφασίζουμε, μετά ανακοινώνουμε αυτό που έχουμε αποφασίσει και στη συνέχεια προσπαθούμε να πείσουμε ότι αυτή η απόφασή μας είναι σωστή. Μια τέτοια διαδικασία καθιστά τελείως προσχηματική την κοινωνική συμμετοχή, την ακυρώνει στην πράξη.

Τέλος, είναι η δημιουργία αξιόπιστων μηχανισμών ελέγχου. Η παντελής απουσία ενός τέτοιου μηχανισμού στην ελληνική πραγματικότητα τροφοδοτεί τη δυσπιστία και καθιστά κάθε σχετική προσπάθεια, ακόμα και τις πλέον σοβαρές, εξαιρετικά ευάλωτη. Σήμερα, δεν υπάρχει κανένας μηχανισμός, ο οποίος να είναι εξαιρετικά αξιόπιστος ώστε να θέσει τους κανόνες του παιχνιδιού, τον οποίο η κοινωνία στο σύνολο της να τον εμπιστευθεί για την εφαρμογή των αποτελεσμάτων. Αν δεν γίνουν σημαντικά βήματα στην κατεύθυνση της δημιουργίας ενός μηχανισμού, ο οποίος θα έχει την έξωθεν καλή μαρτυρία, θα θέσει με αντικειμενικό και επιστημονικά θεμελιωμένο τρόπο τους

«όρους του παιχνιδιού» και στη συνέχεια θα ελέγχει πιστά και απαρέγκλιτα την εφαρμογή τους, τότε όλα τα πράγματα θα είναι στον αέρα.

Στη βάση των τεσσάρων αυτών σημείων μπορεί να ξανακερδηθεί η εμπιστοσύνη του κοινού στην μεταλλευτική δραστηριότητα, μπορεί να ξεκινήσει μια νέα εποχή προς όφελος τόσο για τις τοπικές κοινωνίες όσο και για τη μεταλλευτική βιομηχανία.